

Biodiversitet: Skal naturen være vild med vilje?

Når du kigger på det store brune dyr, er du ikke et sekund i tvivl om, hvad du ser på - en bison. Den står fredeligt og spiser. Dens krøllede pels bevæger sig i takt med tyggebevægelserne, indtil den løfter hovedet og kigger dovent op. Måske tænker du nu på storslåede landskaber på den nordamerikanske prærie, men du behøver ikke bevæge dig så langt. Du skal faktisk bare en tur til Nordjylland. Nærmere bestemt Lille Vildmose lidt syd for Aalborg. De er for nylig blevet reintroduceret i naturen i den store park. For den europæiske bison levede faktisk i Nordjylland for mange tusind år siden, da den vandrede hertil under den sidste istid (1). Bisonerne er reintroduceret af en simpel grund - for at fremme biodiversitet.

Hovedårsagen til, at vi overhovedet taler om, at der skal bisoner til Danmark, er, at vi simpelthen ikke har været gode nok til at passe på den vilde natur og til at forvalte biodiversiteten i den. Vi har ikke givet arterne det de har brug for - blandt andet plads og sammenhængende natur. Måske virker det paradoksalt, at det giver mere plads til forskellige arter, når man sætter 500 kg tunge dyr ud, men tillad os at forklare det. Bisonen bidrager på flere forskellige måder. Den er en stor planteæder, og den spiser meget - rigtig meget. Derfor kan den være med til at sikre, at græs og skov ikke overtager området fuldstændig og kvæler andre sjældne arter. Samtidig er bisonen med sin vægt god til at træde jorden op, så planter kan spire, og insekter kan bo der. Og til sidst har den med sin tykke pels en tendens til at frø sætter sig fast og bliver spredt.

Og hvorfor er det så værd at vide, at der løber bisoner rundt i Lille Vildmose for at forbedre biodiversiteten? Det er det, fordi vi står midt i en biodiversitetskriser - den sjette masseuddøen - hvor omkring 1 mio. arter er i fare for at uddø på globalt plan (2). Ja, det lyder godt nok ikke godt, men hvor skidt er det egentlig? Udover at Planet Earth og National Geographic måske bliver kedeligere at se på uden mange af de vilde dyr, vi kender og beundrer, ved vi faktisk ikke, hvad det kommer til at betyde for vores planet. Det ved vi ikke, fordi økosystemerne er så komplekse, at vi kun kan gætte på, hvad der sker med dem, når

arter uddør. En ting er dog sikker. Det er, at den drastiske nedgang af arter tvinger os til at tænke over, hvordan vi bør forvalte naturen frem for, hvordan vi vil forbruge den. For det kan i sidste ende gå ud over vores livsbetingelser her på Jorden.

Men hvad er biodiversitet og vild natur overhovedet? Og skal vi blande os i naturen for at fremme biodiversiteten, eller skal vi helst lade naturen passe sig selv, så den kan blive så vild som muligt? Disse spørgsmål vil vi forsøge at svare på i dette skriv. Vi vil desuden kigge lidt nærmere på, hvad du kan gøre, for at vi i Danmark fremmer biodiversiteten og får mere vild natur.

Men før vi kan forstå, hvordan vi skal handle på biodiversitetskrisen, må vi have en grundlæggende forståelse af begrebet biodiversitet, og hvorfor den er i krise. Så lad os starte med at dykke ned i, hvad biodiversitet egentligt er.

Hvad er biodiversitet?

Hvis man oversætter ordet biodiversitet direkte, betyder det artsforskellighed eller artsmangfoldighed. Biodiversitet er altså en betegnelse, der helt simpelt bruges til at beskrive forskelligheden og mangfoldigheden af arter og liv på planeten (3). Arterne lever sammen i et samfund af levende organismer - også kaldet et økosystem. Til det enkelte økosystem knytter der sig en særlig temperatur, solindstråling, jordbundstype og nedbørsmængde. Et økosystem kan ikke kun reduceres til mængden af arter, men også samspillet af arter. Den sjældne planteart kan ikke leve uden at blive bestøvet.

Både mennesker, dyr og planter har en fordel af, at økosystemerne fungerer. De bidrager nemlig med mange positive ting som f.eks. at levere en stabil atmosfære, lagring af kulstof, rensning af vand, jord og luft og bestøvning af vilde planter og afgrøder - det kaldes også økosystemtjenester. Hvis vi begynder at forstyrre økosystemerne tilstrækkeligt kan vi risikere at livsgrundlaget er begrænset her på jorden.

Vi har slået fast, at vi står i en biodiversitetskrisen, og det har vi faktisk gjort i en del år. Allerede i 2001 stod det så skidt til, at mange af verdens lande gik sammen om en aftale med FNs 20 biodiversitetsmål, der skulle være opnået inden 2010. Da vi ikke nåede i mål, blev fristen forlænget til 2020, men selv med 10 år ekstra, er det ikke lykkedes at opnå et eneste af de 20 mål.

Det går altså rimelig ringe med at bevare biodiversiteten - for at sige det mildt.

Der er altså ingen tvivl om, at det kræver forandring og handling, hvis vi skal løse den krise, vi står overfor. Og det kræver vild natur. Det er nemlig ikke de arter, der lever i og omkring marker, veje, byer og produktionsskove, som har brug for, at vi passer bedre på dem. Langt de fleste af de danske truede arter, trives bedst i vilde naturtyper, der ikke findes mange af i dag (4).

Hvis ikke vi sadler om, er vi i gang med at udrydde den vilde natur, og derfor mange af de truede arters levesteder.

Men hvorfor er krisen opstået, og hvordan løser vi den og forbedrer biodiversiteten?

Vi mennesker vil gerne have nytte ud af jorden - derfor har vi lavet landbrug, skovbrug, industri og beboelse. Og de ting er selvfølgelig også nødvendige for vores liv, men når vi bruger for meget plads på det, bliver det på bekostning af biodiversiteten. Et velkendt eksempel er den tropiske regnskov, der er og har været ét af de steder på kloden, hvor der er mest biodiversitet. Desværre har vi fældet og ryddet store dele af regnskoven. I stedet har vi brugt pladsen til bl.a. afgræsning til kvæg, sojaproduktion og palmeolieplantager. Fra 1980 til 2000 blev ca. 100 millioner hektar tropisk skov fjernet (6). Det svarer til ca. 23 gange Danmarks areal, og afskovningen fortsætter stadig, og derfor risikerer rigtig mange arter at gå tabt.

Men det er ikke kun et problem uden for landets grænser - i Danmark har vi heller ikke været gode til at værne om vores dyre-, svampe- og planteliv. Kun ca. 9% af landets areal er dækket af natur (figur 1) - og ud af det mener førende eksperter at den vilde natur kun udgør ca. 2% (7).

Der er blevet identificeret en række hovedudfordringer for biodiversiteten i Danmark:

- Mangel på plads
- Mangel på ensartethed og mangel på den sammenhængende natur i tid og rum
- Dræning og afvanding af arealer
- Mangel på store arter og deres funktioner
- Næringsstofbelastning fra landbrug og byer (6)

Og når nu mange af de truede arter har brug for pladsen og den sammenhængende vilde natur, virker det tal meget lavt. Derfor er det vigtigt med områder i landet, hvor naturen og herunder selvfølgelig biodiversiteten får lov at fylde det, den har behov for. Udover at naturen har brug for plads har den også brug for sammenhængende plads. Det er altså ikke nok med små områder hist og her. Det hænger desværre ikke så godt sammen med måden, vi bruger vores areal på i dag.

Vi har brug for vores landbrug, skovbrug og vores byer og veje - så hvordan giver vi mere plads til naturen, når vi har taget den fra dem i første omgang? Mange førende eksperter peger på, at vi skal fortsætte med at dyrke landbrug effektivt, hvor vi allerede gør det. Effektivt landbrug i et land kan nemlig være med til at sikre at der kan være mere plads til naturen på globalt plan. Hvad der er sparet er tjent. Men de steder, der af forskellige årsager ikke egner sig til landbrugsjord, skal bruges bedre til at passe på naturen og de truede arter. Det handler altså bl.a. om, at vi skal bruge de forskellige arealer bedst muligt.

Og vi skal have mere "rodet" og vild natur - for når naturen ser forskellig ud med bevoksning og højdeforskelle, egner det sig også til forskellige dyr, svampe og planter. En kornmark eller en produktionsskov med et væld af samme slags træer i samme højde, giver ikke plads til ret mange forskellige arter - og de arter, der kan leve der, kan som regel også leve mange andre steder. I en "urørt" skov, finder du til gengæld mange forskellige træer i forskellige aldre og højder. Du finder også døde træer, der danner små lyshuller i skoven og forskellige fugtighedsforhold med mindre skovsøer og vandløb. Når man har så stor diversitet blandt træerne, skaber det mange forskellige typer af levesteder for planter, dyr og svampe. På den måde bliver der skabt en større biodiversitet. Biodiversitet trives altså bedst de steder, hvor naturen får lov at være vild og "naturlig" - men hvad vil vild natur egentlig sige, og kan man overhovedet tale om urørt natur i Danmark?

Figur 1: Sådan fordeles arealet sig i Danmark. Kun 9% er natur, og heraf er kun 2% vild natur (figur taget fra: <https://www.taenk-frej.dk/blog/temmelig-anderledes>).

Hvad er natur i Danmark?

Har du nogensinde gået i en skov og tænkt: "Er det her egentlig vild natur?", frem for at nyde skovens dybe, stille ro? Det tror jeg næppe at du har, men det kan være, du gør det næste gang, du bevæger dig udenfor din dør. For faktisk er det meste af det, vi normalt ville kalde for natur i Danmark på en eller anden måde blevet påvirket af os mennesker.

Det danske land er blevet dyrket af mennesker i mange mange år. Derfor er det nærmest umuligt at finde et stykke urørt land i Danmark i dag. Vi har opdyrket naturen og omlagt den til marker og skove i mange årtusinder.

Allerede for ca. 6000 år siden begyndte vi for alvor at anvende

vores arealer anderledes i form af både skovbrug og landbrug. Fra middelalderen og frem blev der virkelig sat skub i udnyttelsen af træ. Træ blev brugt til at bygge skibe og mange andre ting, hvilket frem til 1800-tallet førte til, at det samlede danske skovareal var på sølle 4% (8). Efterspørgslen og priserne på træ steg gevaldigt i Danmark og det medførte at Christian d. 7. udstedte den såkaldte fredskov forordning. Den havde til formål at bevare de eksisterende skove. Fredskov Områder kunne også inkludere heder, moser, enge eller vandhuller - allesammen sårbare naturtyper - som under fredskovsforordningen skulle fredes og passes. Gjorde man ikke det, havde man pligt til at genoprette dem. I dag dækker skovene omkring 15% af Danmarks areal (figur 1) hvoraf størstedelen er produktions-skove.

Landbruget udviklede sig sideløbende med skovbruget. For ca. 4000 f.kr. startede det med spæde forsøg på at dyrke afgrøder og at opdrætte husdyr. Frem til 1938 blev det til et landbrug, der dækkede 76% af Danmarks areal. Den store udvikling i landbrugsareal skyldtes blandt andet effektiv dræning af markerne, fjernelse af krat, plantning af læhegn og opdyrkning af heden (9). Egentlig var hedelandskabet et resultat af en århundreder lang udpining af jorden fra Middelalderens skov- og landbrug, men i og omkring 1800-tallet begyndte man igen at opdyrke de mere produktive arealer og til sidst også den magre og uproduktive jorde (10). I dag er ca. 60% af Danmarks areal dækket af landbrug (figur 1) og store dele af heden er i dag en af vores beskyttede naturtyper (11).

Men vi har også påvirket naturen på andre måder end ved at drive landbrug og skovbrug. Vi har sat køer, får og grise ud til græsning, de steder hvor jorden ikke har egnet sig til at dyrke afgrøder. Vi har også jaget en masse af de større planteædere, der tidligere har levet i Danmark. Dyr som hjortevildt og, ja, bisoner. Disse planteædere har tidligere været en glimrende måde for naturen at holde sin oprindelige tilstand, fordi de har græsset og spist nye skud. Men i takt med, at vi mennesker har drevet flere og flere planteædere væk fra naturen, er områder lige så stille begyndt at springe i skov. Nogle steder har vi erstattet de oprindelige dyr med vores egne husdyr. De steder, hvor vi historisk set har sat dyr ud til græsning, er paradoksalt nok nogle af de steder, hvor vi i dag finder allermest biodiversitet og nogle af vores mest sjældne arter. Det er derfor, man nu forsøger sig med at reintroducere bisoner. Hvis vi stoppede med at have græssende dyr på f.eks. enge og overdrev, ville områderne straks springe i

skov. Derfor kalder man disse skønne naturområder for 'plagioklimaks' – menneskeskabte klimaks områder, eller mere populært 'kulturnatur'. Ved at lade vores dyr gå og spise træskud holder vi den naturlige udvikling tilbage. Det er altså et eksempel på indirekte menneskelig indblanding i naturen, der skaber grobund for flere arter og derfor styrker biodiversiteten.

Betegnelsen natur er blevet til et flydende begreb, som bliver gradbøjet alt efter, hvad der menes. Områder med græssende dyr kan være lige så meget "natur" som områder med skov. Men hvad skal vi så arbejde hen imod for ikke at miste flere arter? Eksperter indenfor området er i stigende grad begyndt at tale om "bevaringsværdig natur" og "vild natur", og de to begreber vil vi dykke ned i her.

Bevaringsværdig natur er et begreb, der benyttes for at differentiere mellem den natur, vi er ved at miste, og den natur som faktisk trives i det danske landbrugslandskab. Det er groft sagt forskellen på at tale om brændenælder og fruesko orkidéer (JA vi har faktisk orkidéer i Danmark) (12). Vild natur er derimod et begreb, der benyttes om natur, hvor vi forsøger at spole tiden tilbage og genskabe de rammer, der plejede at være. Det drejer sig primært om fire faktorer:

- Hydrologi - man har fjernet dræn, så vandet bevæger sig mere frit som det gjorde før dræningen
- Brand - man foretager kontrollerede afbrændinger såvidt det er muligt
- Fjernelse af ressourcer - man har ikke produktion på arealerne
- Græsning - man udsætter oprindeligt forekommende store græssere bag ved hegn

Alle disse tiltag kan indføres i mere eller mindre grad, og man taler i så fald om mere eller mindre vild natur (13).

Skal vi blande os?

Men hvorfor er det nødvendigt at ændre ting ved naturen, hvis det er meningen, at den skal være urørt og vild? Er naturen ikke bare det, der kan klare sig af sig selv? Grundlæggende er svaret "jo", men for at naturen kan få frie tøjler, må rammerne være på plads. I vores landskab i dag har vi fjernet mange af de dynamikker, som fandtes tidligere, og som arterne er tilpasset. For at arterne

kan klare sig selv, kræver det, at vi får genindført de dynamikker - også selvom det er mange tusinde år siden, de var her sidst. Forskerne diskuterer løbende, hvilke rammer man helt præcist bør skabe, før naturen kan forventes at udvikle sig vildt til gavn for biodiversiteten. De fleste eksperter er dog enige om, at de rammer skal findes i den geologiske periode, man kalder Pleistocæn for ca. 2.5 mio til 10.000 år siden (14). Dengang bisonerne eksisterede i Danmark (15).

Det er ikke helt simpelt, når det kommer til spørgsmålet, om vi bør blande os og hjælpe naturen på vej til at blive mere vild. Og det er også et spørgsmål, der skaber stor debat.

Lad os bruge et eksempel. Regeringen har et mål om at udlægge en del produktionsskov til urørt skov. Det betyder, at vi ikke længere må fælde eller plante træer, dræne eller lave andre indgreb. Her er det store spørgsmål så: Skal vi hjælpe vores produktionsskove med at blive naturlige, eller skal vi lade skoven klare det selv?

En traditionel produktionsskov er for det meste primært monokultur. Det vil sige, at der er én slags træer og oftest i nogenlunde samme alder og derfor højde. Træerne bliver fældet og solgt som tømmer eller flis. Derfor er der ikke meget dødt træ i skovbunden. Det giver altså ikke særlig gode betingelser for en høj biodiversitet. I stedet har skovens biodiversitet brug for, at der er forskellige slags træer i forskellige aldre, og meget gerne noget dødt træ ind i mellem. Det døde træ kan fungere som levested for nedbrydere som svampe, insekter og bakterier, som alle er med til at sikre en højere biodiversitet.

Kan en produktionsskov udvikle sig fra monokultur til vild natur? Ja, det kan godt lade sig gøre. Der er bare et problem, og det er at naturen ikke har travlt som os mennesker. Dødt træ bliver nedbrudt og hullet i det tempo, som de nedbrydende organismer arbejder i. Og det går langsomt. Træerne vokser og dør i deres eget tempo, og overhaler os overlegent i deres levetid. Det vil derfor tage lang tid, før en tidligere produktionsskov vil blive en divers og vild naturskov, som ønsket. Til gengæld kan man fremskynde processerne ved at "veteranisere" træerne på helt samme måde som skovens nedbrydere ville have gjort det - bare meget hurtigere. Det kan man gøre ved kontrollerede sprængninger med dynamit og ved at ødelægge træerne på andre måder, så de fungerer bedre som levested for skovens arter.

Nogle mener, at vi har ødelagt nok, og at det er på tide, at vi holder op med at blande os i naturen. Problemet er, at vi ikke aner, hvor mange arter, der vil uddø, før det lykkes naturen at genoprette sig selv. Derfor er der flere, der mener, at vi bør blande os i for at fremskynde de processer og skabe de rammer, der skal til for at hjælpe naturen og biodiversiteten på vej.

Hvad kan man gøre som individ?

Så vi har altså ikke tid til at vente på, at naturen genopretter sig selv. Krisen kræver handling. Men hvad kan du og jeg så gøre for at hjælpe naturen på vej? Man kan hurtigt komme til at føle sig lidt magtesløs. Men der er flere eksempler på tiltag, som man kan være en del af. Det kan f.eks. være som medlem i et græsningslaug. Et græsningslaug er en forening, der sørger for at holde øje med køer, der er sat på græs og det naturområde, de græsser på. Køerne holder græs og træer nede og er på den måde med til at styrke biodiversiteten. Som medlem i et græsningslaug er du med til at sikre, at både køer og naturen har det godt, og du bliver samtidig del af et fællesskab (16)

Et andet initiativ du kan involvere dig i, er "Vild Med Vilje", der har til formål at gøre naturen vildere og mere mangfoldig. Miljøministeriet står bag kampagnen, men det er drevet lokalt. Man kan både deltage som kommune, virksomhed, institution eller privatperson med forskellige indsatser. Man skal bare give lidt plads til, at naturen får lov til at vokse sig en smule vildere. Vild Med Vilje tilbyder vejledning og hjælp til, hvordan man kan bidrage til biodiversiteten, og det kan være alt fra små haveprojekter til større projekter på tværs af en kommune.

Mindre, lokale tiltag er gode og et fint sted at starte. Men der skal større, "vildere" og måske også dyrere ting til, hvis vi skal redde vores truede arter. Biodiversiteten har brug for plads. Og haven eller grøften er ikke nok. Men det er en politisk beslutning, hvordan skove og landskaber forvaltes, og altså ikke noget, du og jeg kan beslutte. Måske kan vi alligevel påvirke noget indirekte. Du kan i hvert fald forsøge at lægge pres på politikerne. Det kunne være ved at tage del i debatten og give din mening til kende. Det kan også være gennem aktivisme som demonstrationer eller ved at melde dig ind i organisationer som Frej.

Vi bliver nødt til at handle, hvis vi skal beskytte naturen og leve op til de biodiversitetsmål, vi selv har skrevet under på. Og faktisk handler et af FNs 20 mål om oplysning og uddannelse - derfor håber vi, at du er blevet klogere af at læse dette longread, og at du vil gøre dit for, at vi sammen bremser biodiversitetskrisen. Vi prøver i hvert fald på at gøre vores!

Kildehenvisninger:

- 1) <https://www.avjf.dk/lille-vildmose/visenter-skal-bane-vejen/>
- 2) <https://ipbes.net/news/Media-Release-Global-Assessment>
- 3) <https://www.ipbes.net/glossary/biodiversity>
- 4) http://www.ipbes.dk/wp-content/uploads/2020/06/Genopretning_ekspertudtalelse_22-Juni-2.pdf ; https://macroecology.ku.dk/other-publications/Anbefalinger_vedr_rende_omstilling_og_forvaltning_af_skov.pdf
- 5) http://www.ipbes.dk/wp-content/uploads/2020/06/Genopretning_ekspertudtalelse_22-Juni-2.pdf
- 6) <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/05/nature-decline-unprecedented-report>
- 7) <https://www.akademikerbladet.dk/aktuelt/2016/december/saadan-blicher-17-pct-af-danmark-forvandlet-til-natur>
- 8) https://naturenidanmark.lex.dk/Skoven_i_de_seneste_6.000_%C3%A5r
- 9) https://naturenidanmark.lex.dk/Landbrugets_udvikling_i_1800-og_1900-tallet?utm_source=denstoredanske.dk&utm_medium=redirectFromGoogle&utm_campaign=DSDredirect
- 10) <https://historievejen.inst.vejen.dk/historie/plantager/>

- 11) <https://mst.dk/media/128594/er-der-beskyttet-3-natur-paa-din-ejendom-pjece.pdf>
- 12) <https://dce2.au.dk/pub/TR92.pdf>
- 13) [https://pure.au.dk/portal/en/publications/plads-til-vild-natur-i-danmark-2020-om-behovet-for-store-sammenhaengende-naturomraader\(74fd85ab-4741-4bf2-8877-e50656805666\).html](https://pure.au.dk/portal/en/publications/plads-til-vild-natur-i-danmark-2020-om-behovet-for-store-sammenhaengende-naturomraader(74fd85ab-4741-4bf2-8877-e50656805666).html)
- 14) <https://dce2.au.dk/pub/SR425.pdf>
- 15) <https://mst.dk/natur-vand/natur/artsleksikon/pattedyr/europaeisk-bison/>
- 16) <https://okologi.dk/viden-om-oekologi/natur-og-biodiversitet/naturpleje-og-graensningslaug/guide-til-graensningslaug-borgere/>

